

СТАНЧЕВО: НАРАТИВИ О РАДУ И СИРОМАШТВУ

Банатска Црна Гора припада релативно сиромашном, планинском делу Баната у коме су Срби, у периоду после Другог светског рата, били у политички релативно повољном положају јер нису били обухваћени мерама принудног пресељења у Бараган (1951). Насеље Станчево у Банатској Црној Гори је за истраживање одабрано због свог специфичног изолованог говора, али и једнако изоловане традицијске културе. За антрополошко-лингвистичку анализу су одабрани наративи о животу и раду на селу који обухватају временски период друге половине 20. века све до данас. Различите перцепције о раду и радној етици садрже имлицитну носталгију за комунизмом. Показало се да трауме из овог периода још увек постоје, али да се критички промишља и о савременом животу и раду у периоду постранзиције. Посебно се анализирају ставови о раду који имплицитно указују на понос због успешно обављеног посла. Символичку и стварну вредност у наративима саговорника имају домаће животиње, док је поседовање земље у другом плану. Лингвистички део рада бави се посебно лексичким румунизмама везаним за живот и рад у доба комунизма и (пост)транзиције. Сасвим очекивано, наративи садрже знатно више позајмљеница из румунског језика када је реч о раду у колективу и фабрикама него када су у питању теме из традицијске културе.

Кључне речи: Срби у Румунији, сељачке радне задруге, Банатска Црна Гора, позајмљенице, радна етика.

У методолошком погледу овај прилог се смешта на пресеку савремене лингвистичке антропологије и усмене историје, а у ширем смислу заснива се на документационој лингвистици. Користи грађу прикупљену теренским истраживањима у оквиру пројекта „Истраживања културе и историје Срба у Румунији“ финансираних од стране Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији. Бави се сећањима на рад у периоду комунизма у Румунији (али неизбежно садржи и ставове о савременом животу у периоду постранзиције) на основу разговора са становницима Станчева, села које припада Банатској Црној Гори, источно од Темишвара.

1. Документовање усмене историје у Румунији

Документовање усмене историје у Румунији има традицију дугу тридесетак година. Ово интересовање било је иницирано потребом за докумен-

¹ biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

товањем сећања на жртве комунизма, тако да су у новије време објављена бројна издања која садрже сећања на период комунизма, као што је то, на пример, серија књига сећања на комунистичке затворе, али и на Први и Други светски рат, страдања и живот Јевреја, Бесарабију, егзил и дијаспору, депортације у СССР, као и низ индивидуалних сећања у форми биографских прича (преглед свих ових издања може се наћи на сајту memoria.ro; неке монографије су на овом сајту доступне у целини). Трауме за време комунизма у Румунији документоване су у оквиру фондације „A treia Europă“ из Темишвара, архива усмене историје различитих мањина у румунском Банату поседује око 500 сати интервјуа (Vultur, s.a.).² На располагању су и фрагменти из интервјуа на теме колективизације у Банату, од којих су неки вероватно вођени са Србима (Варјаш, Златица), али на румунском језику (неки саговорници су анонимни). Транскрипти нису дословни, већ су новинарски прилагођени. Осим теме колективизације, ови интервјуи обухватају и друге теме из живота у румунском Банату у време комунизма.

Усменом историјом Срба у Румунији и посебно сећањима на време комунизма бавили су се Миодраг и Андреј Милин, а обимна усмена грађа коју су документовали – на располагању су дигитализовани аудио снимци интервјуа као и њихови транскрипти – заједно са Цветком Михајловим представља незаобилазан ресурс за мултидисциплинарна истраживања Срба у румунском Банату (Милин/Милин/Михајлов, 2012).

Тимска теренска истраживања истраживача из Србије започета 2013. године осим документовања језика и традицијске културе Срба у Румунији³ имала су за циљ и документацију усмене историје.⁴ Упитник, састављен 2016. за потребе рада на пројекту Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији, такође је обухватао теме из усмене историје Срба у Румунији, а на основу искуства са теренских истраживања Поморишја (2013–2015). Упитником су обухваћене следеће теме: Досељавање Срба на територију данашње Румуније; Браћа Јакшићи и оснивање манастира; Српски манастири у Румунији (Арад Гај, Ходош Бодрог, Бездин и други); Историја породице Бранковић; Пера Сегединац и његова буна; Укидање војне границе и пресељење Срба у Русију и Банат; Марија Терезија; Велике епидемије болести; Подела црквене имовине са Румунском православном црквом; Први светски рат; Економске миграције на по-

---

² На наведеном сајту memoria.ro могу се наћи и транскрипти интервјуа на тему божићних обичаја Срба у Банату (разговори су били вођени на румунском језику), као и биографске приче неких Срба из Баната, такође на румунском језику.

³ Пројекат „Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века“ повезао је истраживаче Балканолошког института САНУ и Института за банатске студије РАН (2013–2015).

⁴ За сада једина студија са темом усмене историје Срба у Румунији, настала током рада на овом пројекту, бави се сећањем на војну границу у Поморишју (Сикимић, 2015).

четку 20. века: одлазак у Америку; Други светски рат; Живот у социјализму: одлазак у градове; Депортација у Бараган; Рад у „колективама“ и Историја школе и цркве, посебно црквених хорова.

2. Банатска Црна Гора

Данас у области Банатска Црна Гора, која се налази источно од Темишвара у жупанији Тимиш, Срби живе само у четири села – Краљевцу, Лукаревцу, Петровом Селу и Станчеву. Према државним пописима становништа у Румунији (1992/2002/ 2011) број Срба у насељима Банатске Црне Горе је у драматичном опадању: Краљевац: 239/162/98; Лукаревац: 30/41/11; Петрово Село: 301/218/136; Станчево: 313/241/137; Рекаш: 40/97/(за 2011. годину нема података о броју Срба) (Степанов/Степанов, 2014).

2.1. Лингвистичка истраживања Банатске Црне Горе

Павле Ивић је јуна 1956. обављао је теренска истраживања насеља Рекаш и Банатске Црне Горе, непосредно после петодневног теренског рада у Карашеву (где је боравио заједно са Емилом Петровићем, циљ овог истраживања су били рефлекси полугласа и јата у карашевским говорима). У Рекашу је на терену провео један дан, а у банатскоцрногорским селима Краљевац и Петрово Село „по непун дан“ (Ивић, 1956: 155). Већ у то време се становништво ових села трудило да говори „књижевним језиком“, што Ивић тумачи снажим утицајем школе и свештенства.

Детаљан лингвистички опис говора Банатске Црне Горе дао је румунски слависта Виктор Веску (уп. на пример, Vescu, 1967, 1968, 1970, 1971, 1976). Веску је своја теренска истраживања Банатске Црне Горе започео 1963, а наставио у периоду 1964–1967, када је на терену радио 2–3 недеље, а неке податке је на терену проверавао и касније. На терену је користио Упитник за српскохрватски дијалектолошки атлас. Говор Лукаревца је у време Вескуових истраживања био идентичан са говором Краљевца и ограничен само на „старије“ говорнике, док су га млађи знали само пасивно (Веску, 1976: 122). Међу насељима Банатске Црне Горе Веску је уочио одређене лексичке разлике којих су били свесни и његови саговорници (Веску, 1976: 122–123).

Савремени истраживачи, лингвисти Зоран Симић и Жива Милин, обављали су заједничка теренска истраживања током лета 2005. за потребе Српског дијалектолошког атласа и то у Петровом Селу, Краљевцу и Рекашу, а Симић је свој рад на терену наставио јула 2016 (Симић, 2013: 190; Симић, 2017: 392), што је резултирало студијама из области српско-румунске међујезичке интерференције (Симић, 2013а; Симић/Царан, 2006) и дијалекатске синтаксе (Симић, 2012, 2013, 2017; Симић/Царан, 2006; Ғаран/Simić, 2006). Новији преглед лингвистичких истраживања Банатске Црне Горе урадио је и Жива Милин (Милин, 2015).

2.2. Етнолошка истраживања Банатске Црне Горе:

Савременим истраживачима из других хуманистичких дисциплина на располагању је и рукопис Пантелејмона Дошена, свештеника из Петровог Села (Дошен, 1970) настао између 1919–1924, који је пронашла Вукица Поповић, кустос Народног музеја у Зрењанину приликом свог теренског рада у Банатској Црној Гори 1964. године. Рукопис је за објављивање у Гласнику Етнографског музеја приредио етнолог Никола Пантелић. На основу у овом рукопису описане етнографске грађе Пантелић претпоставља „динарско“ порекло банатскоцрногорског становништва (Дошен, 1970: 159). Рукопис иначе садржи историјске податке, топонимију, нешто мало специфичне лексике, затим кратке описе привреде, становања, ношње (са фотографијама), као и податке о посмртним и божићним обичајима. Следе једнако кратки подаци о насељима Станчево, Ага, Хрњаково, Лукаревац, Дубоки Надош, Богда Ригош, Србова, Краљевац, Камјат и Липово од којих су већина била порумуњена још почетком двадесетог века када је рукопис и настао. Неки етнографски подаци о Банатској Црној Гори објављени су одговарајућем тематском поглављу у монографији посвећеној српским насељима у Румунији (Степанов et al., 1984) и о њима ће касније бити више речи.

Студенти Високе школе струковних студија за образовање васпитача из Кикинде обавили су јула 2015. кратка теренска истраживања Банатске Црне Горе (под руководством професора Весна Марјановић), а једнако су била кратка – једнодневна – и истраживања на основу којих је настао овај прилог (мај 2018). На терену у Станчеву радиле су тада Смиљана Ђорђевић Белић, Светлана Ћирковић и Биљана Сикимић; иста екипа обавила је додатно једнодневно истраживање Срба у Петровом Селу, октобра 2018. Теренско истраживање је обављено према унапред одређеном плану (пре Станчева, исти трочлани тим је радио по један дан у Дињашу, Рудни и Ченеју): осим усмене историје, тема истраживања био је пролећни циклус обичаја. Као и током претходних истраживања на терену Румуније обављена је и комплетна документација језичког пејзажа (натписи на приватним кућама, јавним зградама и на гробљу). У Станчеву је снимљено око 9 сати разговора (аудио и видео),⁵ комплетна теренска грађа је архивирана у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ, монитран је и кратак узорак говора из Станчева и постваљен на интернет Јутјуб канал Теренска истраживања.⁶

---

⁵ У Краљевцу, једном од насеља Банатске Црне Горе, у оквиру истог пројекта Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији током 2018. теренска истраживања су обављале и колеге из Етнографског института САНУ – Милина Баришић, Ђорђина Трубарац Матић и Бојана Богдановић.

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=cZYbs56ktlk>. Захваљујући љубазности Весне Марјановић, Дигитални архив Балканолошког института САНУ поседује и снимке са теренских истраживања студената из Кикинде (2015).

3. Банатска Црна Гора у време комунизма

Коауторска монографија *Из села у село* (Степанов et al., 1984), садржи основне податке о локалној историји, традицији и језику Банатске Црне Горе (уз поглавља о насељима западно од Темишвара – Кетфелју и Дињашу).⁷ Обимно поглавље посвећено Банатској Црној Гори (Степанов et al., 1984: 363–507) коауторски су урадили Јагода Перинач, Стеван Перинач и Јован Поповић. Само се краћи одломци баве савременим животом тога доба у ова четири насеља – ови делови данас су драгоцени за усмену историју српске мањине у периоду комунизма. Начин на који се извештава о тада актуелном социјалистичком периоду у духу је уобичајене реторике и величања *достигнућа* социјалистичког друштва, какво је, уосталом, било постојало и у социјалистичкој Југославији:

Тешке послератне прилике су савладане, а обнови и напретку допринело је удруживање снага и оснивање пољопривредних кооператива – корак којим је и Станчево пошло путем социјализма. У таквим условима осећа се све више присутност нових достигнућа данашњег друштва. Године 1965. започела је електрификација насеља; за пет година је струја спроведена у 140 кућа; сада скоро све куће имају електрично осветљење. (...) Аутобуска линија са Темишваром је успостављена 1967. године. Ово је допринело зближавању града и села, повећању утицаја градског начина живота, као и промени структуре становништва; знатно је порастао број оних који раде у граду, а сачували су боравиште у селу. (Степанов et al., 1984: 377).

Слични описи спровођења аграрне реформе, *кооперативизације* пољопривреде, електрификације и изградње путне мреже стоје и уз описе послератног живота у другим насељима Банатске Црне Горе (Петрово Село, Краљевац, Лукаревац), што је све допринело „како материјалном добростању, тако и духовном богаћењу мештана“ (Степанов et al., 1984: 388–389).

Пољопривредна кооператива „Пролетер“ основана је у Петровом Селу 13. августа 1950. са 34 домаћинства, нешто касније, 1952. у њу је било укључено још 20 домаћинстава, да би 1957. са свих 215 домаћинстава Петрово Село „постало прво потпуно кооперативизирано село у тадашњем лугошком рејону.“ (Степанов et al., 1984: 439).

У наставку ће тема живота Срба у Румунију за време комунизма бити представљена екстензивном одломцима из разговора вођеним у Станчеву.

⁸ Сама природа квалитативне анализе усмене историје захтева увид неш-

⁷ Постоји неколико сумарних прегледа историје насеља Банатске Црне Горе (са хипотезама о досељавању, које нису предмет овог рада), на пример: Степанов et al., 1984; Церовић, 2000; Милин, 2015.

⁸ У овом прилогу коришћени су транскрипти снимака: Stančev0 1 BS, Stančev0 2 BS, Stančev0 3 BS и Stančev0 1 SĐ. Транскрипцију и превод (у случају да је то било неопходно за разумевање локалног говора) урадила је Биљана Сикимић. Ако је у разговору учествовало

то шири контекст, а њихово дословно навођење истовремено представља и релевантне узорке говора, будући да до сада нема објављених интегралних дијалектолошких текстова из Банатске Црне Горе.

У својим сећањима на живот у време комунизма саговорници из Станчева помињу релативну удаљеност од државне границе са Југославијом, због које нису могли да користе погодности малограничних прелаза. До случајних сусрета са људима из Југославије долазило је само у Темишвару, а за праћење југословенског телевизијског програма (*смо ваћали Србе; ваћамо Београд*) биле су им потребне специјалне антене:⁹

(СЂ: *А јесте могли, јесте имали онај погранични пасош?*) Не. Ми нисмо могли да добијемо. Ко је имао познанство у полицији, у, само тако. Овако. (СЂ: *А јесте ишли Ви у Југославију? Не?*) Само после осамдес девете, онда смо ишли. (СЂ: *Имате рођаке тамо? Немате?*) Али смо ишли, тако кад, с робом да продамо, да купујемо, али дошли смо. Овде код нас с аутобусом из Београда и купили смо тако шта нам требало, и гуме за жвакање, и то. (СЂ: *То после осамдесет девете?*) А, не, и пре. Ми нисмо могли, могли да идемо тамо, они дошли код нас. Дошли, тамо има један магазин Бега, како се каже, на, тамо је било стално по десет, дванест аутобуса из Београда. (СЂ: *А, они су доносили!*) Да, да. Јел наша није гума, ни била, за жвакање ни била добра, сви смо купували од. (СЂ: *Доносили су углавном храну или су још неку робу?*) Ране, ране нису тако доносили, само слаткише од овај чоколаде, шта знам ја. Тамо, како је то, казали: „Узмите Бронхи, лакше се дише“.

(СЂ: *А шта сте гледали у то време на телевизор?*) Па, онда је било филмови, и ове биле народне музике и тако нешто. (СЂ: *То је румунски програм био?*) Да, румунски, да. А Београд то треба да правим антене, неке специјалне антене да мож да ваћају, на, и тад и сад ја имам још антену ту, смо правили за Београд, да ваћамо Београд. Код нас ова страна поред Србије, све је било добро, смо ваћали Србе и, на, Београд, и смо гледали, овако од осам само до десет је био програм на телевизор. Осам увече до у десет. У десет се завршио програм. (СЂ: *А је се сећате шта је у то време било на српској телевизији? На југословенској?*) Па, ми више смо гледали народне музике и вести, тако, шта се дешава, овде код нас давали само што су тели они, тамо на Београд смо видели шта се дешава и по свету и.

За људе из Станчева граница се отвара тек „после осамдесет девете“, када и они почињу да путују у Југославију ради трговине. Из тог времена

више саговорника њихови искази су одвајани косом цртом. Интервенције истраживача су уведене иницијалима (СЂ: Смиљана Ђорђевић Белић; БС: Биљана Сикимић) и означене курсивом.

⁹ О значају југословенског телевизијског програма за гледаоце у Румунији у периоду комунизма уп. Сореску Маринковић, 2018.

памте се чак и југословенске робне марке са текстом одговарајуће рекламе („Бронхи, лакше дише“).

Будући да је једна од важних тема савремених теренских истраживања усмене историје свакодневни живот на селу за време социјализма, фокус у овом прилогу је на разликама и дивергенцији на плану колективног и индивидуалног сећања и њихов језички израз, посебно се пажња обраћа на радну етику и вредновање рада у пољопривреди.

У Југославији и Румунији постојала су два различита типа социјализма, која су условила дивергенцију до Првог светског рата целовитог простора Баната и то на неколико нивоа: усмене историје, традицијске материјалне и нематеријалне културе и на нивоу језика.¹⁰ Постоји обимна савремена литература о процесима колективизације у социјалистичким земљама, као и упоредне студије односа социјалистичких / комунистичких режима према колективизацији у пољопривреди (уп. нпр. Iordachi/Bauerkämper, 2014). Однос према раду у социјализму и постсоцијализму такође био предмет упоредне анализе из разлитичких научних углова (Roth, 2004). Новија историографска литература повећује значајну пажњу стању на селу у периоду социјализма у Југославији (Павловић, 1997; Петровић, 2009, 2015; Попов, 2002; Шљукић, 2009; Dobrivojević, 2013; ова тема је у мањој мери занимала антропологе, уп. нпр. Диковић, 2013; Diković, 2014).¹¹

Михај Радан се посебно бавио послератним развојем карашевских насеља у Румунији. Он почетак распада патријархалног живота код Карашевака смешта приближно у период 1950–1990. уз аргументацију да се патријархални начин живота одржао све док су у карашевским селима постојале породичне задруге, чији процес распадања почиње масовним запошљавањем у фабрикама у граду Решица, средином 20. века. Комунистичка политика присилног удруживања у сеоске задруге (односно – *коллективе*), довела је до масовног пресељавања у градове, будући да су у колективама примања била неупоредиво нижа. Овај демографски процес изазвао је депопулацију села и постепен нестанак традицијске сеоске културе и начина живота (Радан, 2017: 313–316).¹²

¹⁰ Аграрна реформа у Југославији почиње августа 1945, а у Румунији марта 1945. Колективизација у Југославији почиње 1948, али се завршава већ 1953; док у Румунији почиње 1949, а завршава тек 1962.

¹¹ О увођењу „квота“ у румунском Банату 1947. године в. Ђурушкин, 2017; о власништву земље у румунским селима – Місу, 2014.

¹² За разлику од осталих руралних средина Румуније, Михај Радан сматра да су се код Карашевака ти процеси спорије одвијали, будући да је постојао снажан отпор колективизацији, а уз то је планинска земља неплодна, тако да у карашевским насељима нису ни осниване *коллективе*. Карашевци су и даље обрађивали своју земљу али су се истовремено запошљавали у фабрикама у Решици и околним рудницима. У таквим условима, сматра Михај Радан, традиционалне карашевске породичне задруге нестају до средине шездесетих

3.1. Сећање на живот у комунизму

Ставови о животу и раду у Станчеву за време комунизма, затим различите перцепције о раду и радној етици, илуструју специфичности носталгије за комунизмом међу припадницима српске мањине у Румунији будући да су теренска истраживања показала да трауме из овог периода још увек постоје, али да се критички промишља и о савременом животу и раду. Посебно се анализирају ставови који имплицитно указују на понос због личних резултата постигнутих тешким радом; сиромаштво не представља стигму већ се о њему такође говори са поносом.

Из лингвистичког угла важно је уочити разлику између стандардног српског језика коришћеног у Румунији за време комунизма у научно-популарној литератури (који је свакако обликован под утицајем румунског друштвено-политичког језичког стила исте епохе)¹³ и термина којим саговорници у Станчеву реферишу на исте реалије (*кооператива / колектива*). Тако се у монографији о Станчеву писаној почетком осамдесетих година 20. века (Степанов et al., 1984: 440, 441), за величање рада у *кооперативама / колективима* користи се уобичајени социјалистички/комунистички стилски регистар типа: *прегалачки рад кооператора, зарадити хлеб насушни* и слично Традицијска култура, са своје стране, чувала је обичаје везане за узајамну испомоћ у раду (деталјније, Степанов et al., 1984: 453–454).

Банатска Црна Гора се од српских насеља западно од Темишвара разликује и по лошијем квалитету земље и у том погледу је економска ситуација у време комунизма у много чему била слична са положајем Карашевака. Саговорници у Станчеву редовно су поредили свој економски положај са положајем богатих српских села у западном делу румунског Баната (*Били по људи богати*), чија је предност била и близина границе са Југославијом (*сви су имали пасош, тај мали пасош*).¹⁴

година 20. века, а газдинства се атомизују. Традиционална занимања нису напуштена, и даље се обрађивала земља и гајила стока, али у мањем обиму. Раздобље потпуног распада и нестанка карашевске традицијске културе и начина живота почиње последње деценије 20. века затварањем индустријских погона у Решици када највећи број Карашевака остаје без посла и сталних примања. После 1990. године границе Румуније се отварају и Карашевци крећу на рад у иностранство, најпре у Србију и Хрватску, а од 1994. почињу да узимају хрватско држављанство и са путовницама практично дефинитивно одлазе у земље Западне Европе (Радан, 2017: 313–316). За савремене трансформације карашевске културе уп. и: Радан, 2004.

¹³ У савременим хуманистичким наукама у Румунији користи се термин 'дрвени језик' (рум. *limba de lemn*), да би се описао језик коришћен у јавном дисурсу Румуније у периоду комунизма (уп. нпр. Chiva-Mitea, 2008).

¹⁴ За поређење ставова о животу Срба у различитим деловима румунског Баната за време комунизма значајна је монографија Драгомира Батањца посвећена насељу Српски Свети Петар (Семпетер). Ова обимна монографија објављена је у Београду 1997. године од стране аутора који је 1945. напустио Румунију и приступа овој теми из сасвим другачије

(БС: *А и овде је било сиромашније, или како, по сиромашно?*) Па је било по сиромашки него да кажем у Семпетар. Сам Вам дао јену разлику, Семпетар, Велики Семпетар је, је комуна. Има више села што, да. Јели Семартон, Семартон је село богато. Па и Дињаш, и сва та села српска тамо. Били по људи богати. Су имали свашта, а били су и овамо, овамо су све били, до близо су били, близо до границе, сви су имали пасош, тај мали пасош што су, да. А они су били од, тај крај, тамо, Тимишоара. Ми овамо смо били изолирани, помед Румуни, то је била разлика.

(БС: *Ви сте живели у Тимишвару, да је овде нешто другачије него што је доле?*) [...] Сад педесет године, педесет, шездесет године, је било. Код нас, како да Вам кажем, ни се знало то јело да се праве, те прижитуре, то, разумете шта оћу да кажем? Прижитура, не знам како српски. (БС: *Колачи.*) Колачи, еј, колачи су колачи код нас, да. Торти, и ове ствари, то код нас ни се праило, сад шездесет године, а тамо су пре правили. Сад и код нас, сад нема никака разлика.

Усмена историја социјализма, истраживана на терену Станчева 2018, разликује се сећања Срба у западном, равничарском делу румунског Баната пре свега по изостанку још увек емотивно веома осетљиве теме протеривања у Бараган. Велика тема је редовно реферисање на скромно материјално стање пре увођења колектива (*овод је сиромашко село било; људи су били јако сираци*) у време обавезног откупа (*заш си утукла кота, кота ји утукла*), када су, прадоксално, боље живели сиромашни него богати. Долазак колектива се у Станчеву повезује са постепеним материјалним опоравком (*људи су почели омак другојачке, ба су си правили капије, ба су си купили мобилу*), а револуција 1989. и почетак транзиције у Румунији представља истовремено и почетак пропадања (*после тога сад, деведесете године се свршило све*).

(БС: *А шта су стари причали?*) Па, стари су. Стари су диванили, да кажем овако, стари су диванили, су приповедали за, за рат, за њин живот, село је, овод је сиромашко село било, ово нису били људи богати, ка у, ка у, у друга села, та села поза Тимишвар, да Вам кажем тако станчовански, поза Тимишвар била земња боља и свет је био по богат тамо, овод били су никоколико човека што су били мало по, него кад је, поза рат иљаду девестотине педесете године, педес прве, педес друге, педес треће до педес и девете

перспективе. Монографија прати процес борбе против кулака и оснивања пољопривредних задруга у Великом Семпетеру, неки повратници из Барагана одмах су ушли и колектив, а други нешто касније – будући да нису могли да испуњавају обавезе према држави („коте“), тако да је процес уласка у колективе у овом насељу био завршен 1959. године (Батањац, 1997: 619–620; 644–645). Следи историја колектива – радне организације „9. мај“ и државног добра (*Ферма, Gostat*) у Семпетеру (Батањац, 1997: 675–677). За Семпетер је у периоду комунизма и колектива била карактеристична самостална производња парадајза и другог поврћа на окућницама захваљујући којој се поправља материјално стање – на које утиче и малогранични промет са Југославијом (Батањац, 1997: 676–677).

док није дошау колектив људи су били јако сираци, осирачили људи што су били, имали по двадесет, двадесет и двадесет и пет и петнајест хектара земље, заш си утукла кота, кота ји утукла, заш су нам узели, су нам узели жито. Кукуруз су нам узели. Кота од мяса, свињско месо и од говеђине, кота од вуне, све шта год је имо један човек, шта је имо сељак, то све су му узели, све је требало да да коту. Скоро боље су живили сираци у то време него богати. Заш богатима је била батоза, све њим узела и манула само трећи глас људима, заш су плаћали коту.¹⁵ Су дали Русима, двадесет године смо били дужни Русима, да, и после тога, знате и Ви још боље него ја, кад су се испуниле двадесет године Георгије Георгију Деж је отишао код Руса и за шес месеца је отишо. Да, да. Баш је умро Георгиу Деж иљаду деветсто шездесет и пете, трећег марта. Ја сам био у војску онак и зато пантим. Да. И онак после тога је дошао колектив и онак сав свет је радио овде, је радио силно много света овод, колектив, било шталози, било свашта, свашта. Ту се купили људи изјутра и: „Ти идеш тамо, ти идеш тамо, ти идеш тамо,“ и људи су почели омак другојачке, ба су си правили капије, ба су си купили мобилу, мебло и тако. Да. И, и после тога сад, деведесете године се свршило све.

3.2. Рад у комунизму

Накнада добијена за рад у колективу оцењује се као праведна, а постојала је могућност зараде на окућницама (*гардине*) које су имале по 15 ари. Саговорници користе савремене мере за површину земље – *ар, (х)ектар* када говоре о колективу, али и неке старе (*ланац*) када говоре о приватном власништву пре уласка у колектив (*нисмо имали тако много земље, пет ланца земље*); ова мера (*ланац*) је и данас повремено у употреби у Војводини.

(БС: *А шта сте радили у колектив?*) У колектив јено десет година, госпођа, сам теро коњи, теро коњи. Смо радили што је било за посау. Ба смо вукли сена, ба балоти сламе, сена, трифоја, што је било све. Док се покупило у стог све, у колектив. Е, како је било, је било и у колектив како сам казо, што ко је радоу је имау, ко није радоу није имао. Јер без посла нема ништа, поса^у се иште за свашта, да. И док је био колектив смо имали порције, порције си радо, си копо, си загрћо, си га обра^у, и на пример, ако си депашивао лимита колико је требало да бине продукцао на ектар си добо један продус.¹⁶ Ту ти испало по иљаду, иљаду и две, три стотине киле кукуруса у чокан, ко је радо као свет је дао господ време се направља. Анграшаминте је било, је дао колектив колико је требало, и по царине су биле рпе, само си шао, си узео

---

¹⁵ [Јер је богатима била вршалица, све им је узела и оставила људима само трећу класу, јер су плаћали квоту.]

¹⁶ [ако пређеш лимит колико је требало да буде произведено по хектару добијао си један производ.]

и си мећо на кукуруз.¹⁷ Гардине смо добили по петнаест ари сваки посејано готово само да копаш кукуруз. А ово друго жита не, то су давали на норму. Тако је било у колектив. Како сам реко и пре, како се влада држава тако треба и ми, да егзекутавамо, да слушамо, да радимо, да.

Време проведено у раду колективу и други саговорници у Станчеву оцењују као добро (*И је било добро*). У негираним исказима је ипак теже одредити место на скали осећања (*Није било невељано ни у колектив*). Из контекста два примера који следе пре би се могло говорити о неутралном ставу према животу некада и сада:

И кад је био колектив код нас је било добро, је било добро, смо урадили, ја сам радла двадесет и јену годину у колектив. Он је радо^у двадес осам, заш он је пре радо^у него ја. И је било добро. Није било невељано ни у колектив, да рекнете било невељано. И сад, нама нам добро и сад. Ове собе само ми два.

Следећи став показује да је потпуно прихватање сопственог рада у колективу код неких људи замаглоило границе између приватног и колективног власништва:

Ми смо радили и док није био колектив и кад је био. Док није био колектив смо били деца мала, онак нисмо, него кад је био колектив ми онак смо се, на, него смо радили у колектив, смо имали свашта и коњи и краве сам имала и у колектив.

Један брачни пар сведочи о заједничком напорном раду који је коначно дао очекиване материјалне резултате (*смо дали свакому детету кућу*). Ови ставови могу бити значајни за антропологију рада и емоција, пре свега зато што имплицитно садрже понос због тешког рада и неутралан став према свом некадашњем сиромаштву. Њихово сиромаштво је данас прошлост, а за то је заслужна посебна радна етика, али и њихова вера (*смо радили, Бог нам дао и смо шли напред*):

Смо радили, смо дали свакому детету кућу, свако, свако дете моје има кућу његову. / Смо радили, смо радили. Од како смо се узели смо радили. / Само смо мучили. / Нисмо били на мору, нисмо били нигде, нигде, нигде. / Само смо мучили. / Само смо кинили, смо незили децу, сам њим дала шта њим треба.

А ја сам радо^у, сам ископо тридесет ари кукуруз, картоф, кромпир сам копо^у, кукуруз, сам мучо^у

Да, смо радили, нисмо имали, ми смо били сираци деца, нисмо били богати. Нисмо, како да рекнем, да добимо од родитељи. / Да има ко да ми пружи, да ми да. / Него ми смо кинили, ми два. Ми два смо кинили, смо радили, Бог нам дао и смо шли напред. Шта да радимо.

Радну етику саговорника из Станчева одликују традиционалне вредности поштеног рада које се илуструју изразом блиским пословици (*Ко*

¹⁷ [Ћубрива је било, дао је колектив колико је требало, и по пољу су биле хрпе, само си ишао, узео и ставно на кукуруз.]

ради има, ко не ради не мож да има):¹⁸

Господу фала, сад јопет има се, можемо. Смо волели, госпођа, да имамо. Ко ради и има, ко не ради не мож да има. Смо остарили, зло не мож да радимо, смо тели мало да помогнемо дете, моро да мане сервич кроз нас, дође дома.¹⁹ А ради, и ми га помогнемо колико мож, ту код свиња

Убрзана индустријализација која доводи до радикалних промена у селима заједничка је свим социјалистичким земљама. Људи из Станчева на истом таласу индустријализације такође одлазе у град (Темишвар), али се овај период свакодневног путовања на посао у град уз истовремени живот у селу такође описује као веома тежак и напоран:

Па на пример седамдесет прве, седамдесет друге године смо имали аутобус, кад, с ким смо ишли на рад, док смо се иселили у Темишвар. Па три године сам путовао, зајутро у пола пет смо устали да стигнемо у седам на рад. Пошто аутобус је ишао да стигну и ови што што радили од шест сати. Има ове жене де су радиле, како се каже то, *industria uşoară*,²⁰ како је било, те чарапе де се правило и шта знам ја, они од шест раде. А ми у, ди сам ја био, тамо од седам до у три. И ондак у четри, четри и петнес смо имали аутобус да дођемо код куће, се ради.

3.3. Материјалне вредности у комунизму

За људе у Станчеву и у време социјализма, као и данас, поседовање крупних домаћих животиња представља велику вредност, и материјалну и симболичку, пре свега због лошег географског положаја јер је плодне земље било мало.²¹ Збирни термин је и у Станчеву *марва*, а он се, слично као и мера за земљу *ланац*, још увек користи и у Војводини (уп. РСГВ).

Било је марве, било је волови, било је ко је имао коњи, ко је имао волови. Ту се орало све, се орало сас коњима и воловима. Овод више у село су

---

¹⁸ Каталин Балаж (Balázs 2007) на основу поређења румунских и руских пословица о раду ализира традиционалне вредносне системе, као и пратеће концепте уз рад – нерад, лењост, сиромаштво као антивредности. Ауторка сматра да у румунској традицијској култури однос према раду одређује значај човека у друштву: лењивац није достојан поштовања и нема ауторитет у својој заједници. О перфекционистичкој радној етици на основу разговора са једним грађевинским радником у Србији в у: Сикимић, 2012; Sikimić, 2012.

¹⁹ [хтели смо мало да помогнемо сину, морао је због нас да остави службу, да дође кући].

²⁰ [лака индустрија].

²¹ Антрополог Никола Павковић анализира вредносне ставове о земљи и пољопривреди у српском делу јужног Баната где традицијски однос подразумева да се земља пени као „врхунско добро“ и ретко отуђује, уз емотивно обојене ставове о транзицији у пољопривреди на примерима из три интервјуа вођена 1996/97, 2003. и 2009. у Гају (Павковић, 2009: 146–159). Антрополог Јована Диковић представља теоријске поставке истраживања земље као „симболичког ресурса“ код Срба, Словака и Чеха у српском Банату, односно лични и породични однос према земљи као економском и симболичком ресурсу (Диковић, 2013). Савремена истраживања села у Румунији такође се баве односом према земљи, власништву земље, „земљи као средству за живот“, „земљи као породичном власништву“ (Misu, 2014).

држали волови заш је било брегови и за коњи је било мало теже. За коњи, заш коњи, они су по нервозни, по, а волови ћутљива, лагано и људи су радили земњу. Има, били људи по, има ко је имао четири вола. Има ко је имао четири вола и су радили, два плуга, две бране, су радили, било. Фамилија је била велика, онак је имало људи што су били по сираци и су имали по два, три, четири ектара земње и су били људи нормални. Да.

А пре колектива је било добро, смо радили нашу земљу, госпођа, нико није нас заповеда²², нико, како смо радили тако смо имали. Па да. Смо радили свашта, смо држали по јено теле, два смо имали. Коњи смо имали. Смо радили земљу, колико смо могли, а нисмо имали тако много земље, пет ланца земље. С тим смо се бавили, смо радили, држали марву, мало свиње, мало коњи и краву док смо могли.

Пре колектива смо држали марве, смо придавали по јено теле, придаш, колико киле има теле толико киле кукуруза си добо по прец редус, да мож да нежиш²² други и са тим смо аманавали.²³

Тако смо држали марве, како велим, смо држали по два, три свинчета, сваке године, ретко кад нисмо имали три. Господу фала, сад јопе има се, можемо. Смо волели, госпођа, да имамо.

Сам имала и коњи и краве. И од колектива овамо, и јопет сам имала. И моја деца, сви имаду коњи. / Два коња, два ждребета. / Дивојка је у Тимишвар, ради, и син и ћовек њој у краму ради у Рекаш и опет држиду коњи. Овај други син јопе ради у Петрово Село у виноград и јопе држи коњи и краву и, она друга има овце, ти имаду, тај син велик, тај има иљаду овце, тај.

(СЋ: Ви сте млади, кад је дошла колективизација? Јесу били овде људи у колектив?) Па и моји су имали кад је дошо колектив, имали четир вола, два коња имали. То све им узели, кола, све, тај, не овај ауто, те за. Но, јер сам био дете, и ме носили мене напоље на њиви, тамо де смо имали нај. Овде само, кад сам био ја шести разред нам вукли струју и нисмо имали ни с ким да идемо доле, смо ишли колима преко брега, тако, није сад куд је пут сад, то је било преко брега, ди је виноград тамо сад у Рекаш, тамо је ишо пре пут.

Горе наведени одломци из разговора, захваљујући нешто ширем контексту, садрже и метајезичку свест о постојању разлике у значењу лексема *кола* за 'сеоска кола' и 'аутомобил' у Србији и зато се ограђује (*не овај ауто*). Саговорник иначе у значењу 'аутомобил' користи румунски термин *машина* (*кад смо отишли први пут с машином*). До увођења струје у Станчево дошло је такође у време комунизма, па саговорници за овај значајан догађај користе калк према румунском језику – (*но*)*вућ струју* (*ја сам био, не*

²² Уп. код друге саговорнице: Само смо кинили, смо *незили* децу, сам њим дала шта њим треба.

²³ [Пре колектива смо држали стоку, предавали смо по једно теле, предаш, колико кила има теле толико кила кукуруза добијеш по сниженој цени, да можеш да одгајиш друго и са тим смо продужавали.]

знам, четврти, пети разред кад нам повукли струју у село; купили први радио и телевизор, пошто се повукла струја; кад сам био ја шести разред нам вукли струју). Међутим, у лекторисаном тексту монографије употребљен је израз уобичајен за стандардни језик (за пет година је струја спроведена у 140 кућа).

Поседовање пољопривредних машина такође представља вредност, стечену као резултат рада и поштовања родитеља, опет у складу са традицијском културом:

И машине, и трактор има и балотера и шта год је било на свет, све је имао. И казан је имао, и свашта. Свашта, свашта имао. А сви имаду, сви, сва деца имаду. И су слушали и су си наместили. Имаду. И радиду и дан данас.

Вредност представља и поседовање кућа, капије и намештаја, уп. у раније наведеном одломку (*су си правили капије, ба су си купили мобилу, мебло*). Ставови о раду и у овом примеру су изражени у форми блиској пословичкој (*тај шта није тео да ради... није могао да праи ништа*).²⁴

Да, тамо сам дошла, сам седила на дванес године, онак сам купила ову и онак поза то сам, баба и деда су умрли, сам манула дивојке, сам дала њој. И ово сам купила, свима, нисам казала, свима смо купили кућу, свима децама смо купили кућу. Смо радили у timp Ceaușesc. Зар велиду је било зло, није било зло, ни у Ceaușesc ко је радо^в и ко је купо,²⁵ тај шта није тео да ради и није тео да купи тај није, није могао да праи ништа, шта су били наши вршњаци, има који нити јену кућу нису купили. Ја ову сам купила, овому сину омак поре мен сам купила, овому другому доле сам купила, и оному велику сам купила.

3.4. Ставови о транзицији и посттранзицији у Румунији

Одлазак у град и депопулација руралних насеља била је заједничка стварност са обе стране српско-румунске границе Баната још у време социјализма. Рад у фабрикама био је масовна појава. Уласком у период транзиције институционални вредносни систем односа према раду се мења (*кад је дошла ова нова влада није им требало више ништа*):

Пошто код нас, кад је дошла ова нова влада није им требало више ништа. На пример, и тамо ди сам радио ја у Темишвар, смо били једанпут тринес хиљаде и пестотине човека смо радили. И сад ако има неко двадесет, све продали, дошли ови што правиду каућукови, тај Континентал и волане се правиду за Немачку и све продали. (СЂ: *А кажите ми, где сте радили?*)

---

²⁴ Овај тип исказа може се сматрати и за „народни афоризам“ будући да се користе права, а не метафоричка значења речи. Актуализација пословичког смисла у дискурсу представља индиректни говорни чин са имплицитном поруком о потреби понашања у складу са традиционалним вредностима.

²⁵ [Радили смо у Чаушескуово време. Кажу да је било лоше, није било лоше, ни за време Чаушеска ко је радио и ко је купио].

Ја сам радио у УМЕТЕ, како да Вам кажем, не знам српски, Uzinele macanice Timișoagă, ми правили ове ћуприје, ове макарале, како да Вам кажем, да, смо правили тамо и машине од ове за ватрогасци.²⁶

У горњем одломку, који преноси искуства из личног рада у индустрији, на језичкој равни сасвим очекивано се користе бројне појамљенице из румунског језика уз оригинални назив фабрике који саговорник не уме да преведе (*не знам српски*). У реферисању на прошлост, као прилог за време у значењу 'некада', употребљен је калк према румунском језику – *једанпут* (*смо били једанпут тринес хиљаде и пестотине човека*).²⁷ Следе румунски термини за фабричке производе – рум. *cauciuc*, pl. *cauciucuri* 'каучук; гума', који је овде свакако употребљен у значењу 'гума', али нема румунски облик множине, док је у примеру рум. *macara* pl. *macarale* 'дизалица' очуван и румунски облик множине.

Носталгија за животом у социјализму феномен је који је био веома исцрпно истраживан у хуманистичким наукама, посебно подстакнут студијама Марије Тодорове. И у Станчеву је забележено високо вредновање обавезног запослења и рада у време Чаушескуа (*одма те запослили*): традиционални вредносни систем и прокламовани социјалистички радни морал у великој мери су се поклапали.²⁸ Цео традиционални систем односа према раду разорен је у периоду транзиције: за раднике више нема посла (*ови сад бациду напоље мунчитори*), омладина не жели да ради за мале плате (*паре колко добаља сад не да раду*), а одлазак људи у иностранство пореди се са ситуацијом у некадашњој социјалистичкој Југославији. Промена традиционалног вредносног система условила је и промену става о сиромаштву, достојанство и сиромаштво више не иду заједно.

(СТ: *Је л било боље пре ил сад?*) Па ја, сад шта да Вам кажем, пре ако си био негде и ниси, ниси био запослен, си отишо негде у кафану или нешто, дошла полиција, ниси имо леђитимацију да ли радиш негде, одма те запослили. А сад кад дошли ови, сад бациду напоље мунчитори,²⁹ имамо

²⁶ [Ја сам радио у УМЕТЕ, како да Вам кажем, не знам српски, Фабрике машина Темишвар, ми смо правили ове мостове, ове дизалице, како да Вам кажем, да, тамо смо правили и ватрогасне машине.]

²⁷ У румунском језику *o dată* (прилошки број, у румунској граматичи) има значење 'једном; једанпут', а *odată* (временски прилог) 'једанпут; некада'. Значење 'некада' није познато у српским говорима у Војводини: РСГВ у одредници *једаред* нема значење 'некада' већ само значења 'једном; једном приликом; најзад; изненада'. У сличном значењу ('раније; некада') у Станчеву је забележен и израз *пре времена* < рум. израз *înainte vreme* 'id', уп. следећи почетак разговора (БС: *Како је раније било овде?*) Пре времена? (БС: *Пре времена, да.*) Па, *пре времена* смо имали, госпођа, колектив.

²⁸ О радној етици у социјалистичкој Југославији илустративне изреке веома популарне у то време: „Радио не радио, свира ти радио“ и „Не могу тако мало да ме плате колико мало ја могу да радим.“

²⁹ [А сад кад су дошли ови, сад отпусте раднике].

де нема раднике, нема де да раду. А сад би имали де да раду, али неће. Омладина више неће да ради, паре колко добаља сад не да раду, идеду у иностранство, како је било пре у Југославију. Иду раду у иностранство.

Посттранзиција у Румунији довела је до радикалних промена у сфери рада: саговорници из Станчева примећују присуство радника из других земаља који сада прихватају слабије плаћене послове (*они раде за мање паре него наши*), оне послове које Румуни више не желе да обављају.

Нема радници. Дошли сад, донеседу из Кореје, одакле још долазе код нас овде да ради, из Кине, ови на конструкцији шта раду, на зграде шта се праву, ови магацини велики.³⁰ Има многи из Кине, пошто они раде за мање паре него наши. И наши сад иду у иностранство, там добиу више паре.

Осим суживота и заједничког рада са „Кинезима“ и „Корејанцима“ у Румунији, епоха глобализације отвара могућности људима у Станчеву да после пола века изолације воде разговор и са истраживачима који долазе из Србије.

4. Језик за време комунизма: лексички ниво

Уз позајмљенице везане за период комунизма, транзиције и посттранзиције, говор Станчева карактеришу и други утицаји румунског језика, на различитим језичким нивоима, иначе описани у лингвистичкој литератури (уп. синтезу о румунском утицају на српске говоре у Румунији, Бошњак-вић/Радан, 2010, посебно о позајмљеницама новијег датума).

Лексички румунизми везани за живот и рад у доба комунизма веома су чести у разговорима вођеним у Станчеву: очекивано је да наративи садрже знатно више позајмљеница из румунског језика када је реч о раду у колективу него када су у питању теме из традицијске културе. Велика концентрација румунских позајмљеница радикално смањују разумљивост дискурса; за несметано вођење и разумевање разговора на ове теме, показало се, неопходно је познавање румунског језика:

дете је отишао у *сервич*; / са тим смо *аманавали*; / се *муљамива* свет; / *Ба* смо вукли сена, *ба балоти* сламе, сена, *трифоја*, што је било све; / док је био *колектив* смо имали *порције*; / ако си *депашивао лимита* колико је требало да буде *продусао* на ектар си добо један *продус*; / како се влада држава тако треба и ми, да *езекутавамо*, да слушамо / шта је имо сељак, то све су му узели, све је требало да да *коту*. / Заш богатима је била *батоза*, све њим узела / смо метали *семинће*, руком смо мећали код сваки струк

Чињеница је да су људи у Станчеву свесни могућих језичких неспоразума у разговорима са људима који долазе из Србије и да се труде да свој локални говор што више прилагоде претпостављеном српском „стан-

---

³⁰ [ови што раде на грађевинама, на зградама што се праве, ове велике продавнице].

дарду“. Једно такво језичко прилагођавање бележе и Симић/Царан, 2006: 158 у својој анализи лексичких позајмљеница (*и смо радили у колектив, у заједници*), где саговорник аутоматски преводи румунски термин свестан да истраживачу могу бити непознати како термин тако и сама реалија коју означава.

Виктор Веску седамдесетих година 20. века бележи и неколико у то време новијих позајмљеница из румунског језика (везаних за период румунског социјализма, а делом и за тада нове технологије): *ателер* 'радионица', *бригада, бригадер, камијон, камин* 'дом културе', *колектив* 'колективно газдинство', *куператива, летрика, приза* 'мењач', *решеу, секретар/секлетар, сфат* 'народни савет', *силоз, телевизор, трактор, трерупатор* 'прекидач' (Веску, 1976: 165).

Раније поменута коауторска студија Зорана Симића и Маце Царан (Симић/Царан, 2006: 158–160) у анализи лексичких позајмљеница у говорима Банатске Црне Горе користи прикупљену теренску грађу, затим грађу Живе Милина и грађу ексцерпирану из монографије Банатске Црне Горе (Степанов, 1984). Издвојене су позајмљенице из „домена друштвеног и административног живота као и из техничке области“: *адеверинца, адунарја, алиментара, апартамент, аутобуз, аутогара, бироу, блок, боктер, брегадир, камин, колектив, салар, сват, секретар, сервић, ћерерја, ћитација*; затим „занимања“: *електрићан, импегат, контабила, механик*; „простори за обављање послова“: *фармаћија, фризерја*; „медицински термини“: *канћер, ћероза*; „предмети“: *бек, конћелатор, машина, моторина, фрићидер, футоља*; „глаголи“: *авансават, апробават, комплетават, рећистрават, репарират*.

Лингвиста Зоран Симић се бави семантичким посућеницама из румунског језика у говору Банатске Црне Горе, запажа конструкције са глаголима *носити* (познате и у другим српским говорима румунског Баната) и *правити*, као што су: *прави зло, имати/немати бриге*,³¹ *дати пута* (у значињу 'пустити'), в. Симић, 2013а.

Жива Милин (Милин, 2013) анализира немачке, мађарске и румунске позајмљенице у говорима Банатске Црне Горе подељене у тематске целине, а оне су, како указује аутор, познате на ширем српском говорном подручју. Из домена живота и рада у социјализму из његовог списка могу се издвојити следећи румунизми: *конћелатор* 'замрзивач', *граждар* 'шталар', *контабил* 'рачуновођа', *механик* 'механичар', *пазник* 'стражар'; *пантофар* 'обућар', *перћептор* 'порезник'; *портар* 'вратар'; *судор* 'заваривач'; *акћелерат* 'убрзани воз', *витеза* 'брзина', *марфар* 'теретни воз', *машина* 'аутомобил', *персонал* 'путнички воз', *рапид* 'брзи воз', *реморка* 'приколица', *абонамент* 'претплата', *депласарја* 'службено путовање', *диурна* 'дневница', *досар* 'досије', *тимбра* 'поштанска марка', *адеверинца* 'уверење', *булетин* 'лич-

³¹ Ова конструкција постоји и у разговорном српском језику, није ограничена на српске говоре у Румунији.

на карта', *ливрет* 'војна књижица', *ћертификат* 'сведочанство', *ћитација* 'позивница на суд', *абатор* 'кланица', *трибунал* 'судница', *кијабур* 'кулак', *патрон* 'власник', *алиментара* 'продавница прехранбених производа', *коператива* 'сеоска продавница', *конћет* 'одмор', *корвода* 'кулук', *аменда* 'новчана казна', *кензина* 'полумесечна плата', *прима* 'новчана награда', *салар* 'плата' и тако даље.

5. Завршна напомена

Мултимодални корпус грађе (аудио и видео разговори, фотографије) настао у вишегодишњим тимским истраживањима Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији показао се погодан за различите врсте анализа, па може послужити и за екстракцију дијалекатске лексике и позјамљеница ради израде савремених дигиталних речника. Тематски усмерени наративи омогућавају праћења судбине позајмљеница и неологизама из времена комунизма у Румунији, њеним поређењем са одговарајућом лексиком из периода социјализма у Југославији може се доћи до валидних закључака ванлингвистичке природе. Терминологија која је била у употреби за време комунизма у Румунији, осим на основу интервјуа са саговорницима који се данас сећају тог периода, могла би се анализирати и на основу језика мањинске српске штампе из истог периода. На основу књижевних дела Срба из Румуније објављених 1989. и 1990. лингвиста Јордана Марковић анализира српски језички стандард дијаспоре и запажа да највише нестандартних црта има на нивоу синтаксе (Марковић 2008). У новије време се српски језички стандард у Румунији приближава стандардном српском језику, у том смислу су важна запажања лингвисте Срете Танасића који, на основу анализе језика часописа „Српска реч“ из 2016. године, закључује да је у питању практично потпуно уклапање у савремени српски стандардни језик (Танасић 2017). За боље разумевање ове (стандардно)језичке конвергенције неопходно је, ипак, имати у виду и улогу лектора.

На основу тимских теренских истраживања српских говора у Румунији обављаних у периоду од последњих шест година може се слободно закључити да су управо говори Банатске Црне Горе, уз говор Свинице – најугроженији (због малог броја говорника и снажног утицаја престижнијих шумадијско-војвођанских говора) па је неопходно хитно обавити потпуну документацију како ових говора тако и фолклора и нематеријалне баштине на овим говорима. Посебно би било значајно окупити на једном месту постојеће старије звучне записе који би омогућили увид у дијакхрону динамику ових говора.

Наративи о животу у социјализму само су једна од тема која се може посебно обликовати у оквиру корпуса усмене историје на основу грађе прикупљене током поменутог пројекта. За успостављање релевантних научних закључака о дивергенцији до које долази у пограничју на основу грађе до-

бијене методама усмене историје неопходна је вишеслојна анализа: тако је, на пример, потребно пре свега упоредити српску грађу из Банатске Црне горе са постојећом српском грађом из заданог дела румунског Баната и даље – са упоредивом грађом из српског Баната. Потпуна слика добила би се укључивањем усмене историје о периоду социјализма из угла Румуна у српском Банату и Румуна у румунском Банату као и бројних мањина раздвојених почетком 20. века српско-румунском државном границом.

Литература

- Батањац, 1997: Драгомир Батањац, *Српски Свети Петар*, Београд: Библиотека „Хронике села“.
- Бошњаковић/Радан, 2010: Жарко Бошњаковић, Михај Радан, Досадашња истраживања утицаја румунског језика на лексику српских говора у румунском делу Баната, *Јужнословенски филолог* LXVI, 135–161.
- Диковић, 2013: Јована Диковић, Компаративна етнографија односа становника Баната према земљи – земља као симболички ресурс, *Културна прожимања: антрополошке перспективе* (С. Радовић, ур.), Београд: Етнографски институт САНУ, 239–249.
- Дошен, 1970: П. Дошен, Прилог за монографију Банатске Црне Горе, *Гласник Етнографског музеја* 33, 157–172.
- Ивић, 1956: Павле Ивић, Једна доскора непозната група штокавски говора, говори са незамењеним јатом, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 1, 146–160.
- Марковић, 2008: Јордана Марковић, Српски језички стандард Срба у Румунији, *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац: Филум, 33–44.
- Милин, 2013: Жива Милин, Стране речи у говору банатских „Црногораца“: немачке, мађарске и румунске, *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната* (М. Радан, прир.), Темишвар: Савез Срба у Румунији, 113–126.
- Милин, 2015: Жива Милин, Породични надимци Срба у Банатској Црној Гори. Ономатолошки прилог (XX век), *Исходишта* 1, Темишвар, 251–266.
- Милин, 2015: Жива Милин, Мали ономастикон Срба у Банатској Црној Гори (XVIII–XX век), *Темишварски зборник* 8, 111–147.
- Милин, 2016: Жива Милин, Банатска Црна Гора. Историја. Говор. Ономастика, *Исходишта* 2, Темишвар, 83–93.
- Милин/Радан, 2002: Жива Милин, Михај Радан, О заједничком пореклу архаичних српских говора са подручја румунског Баната („банатско-црногорски“, карашевски и свинички говори), *Romanoslavica* XXXVIII, 41–67.
- Милин/Милин/Михајлов, 2012: Андреј Милин, Миодраг Милин, Цветко Михајлов, *Срби у Румунији за време комунизма. Звучни архив и приручник о страдању* (Допуњено издање), Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов“.

- Павковић, 2009: Никола Павковић, *Банатско село. Друштвене и културне промене. Гај и Дубовац*, Нови Сад: Матица српска.
- Павловић, 1997: Момчило Павловић, *Српско село 1945–1952. Откуп*, Београд: Институт за савремену историју.
- Петровић, 2009: Небојша Петровић, *Политика на селу 1945–1950*, Нови Сад: Култура полиса.
- Петровић, 2015: Небојша Петровић: *Социјалистички преображај села, промене друштвених односа у пољопривреди Војводине и њен развој 1950–1957*, Сремски Карловци: Каирос.
- Попов, 2002: Јелена Попов, *Драма на војвођанском селу. Обавезни откуп пољопривредних производа*, Нови Сад: Платонеум.
- Радан, 2004: Михај Радан, Између традиционалне и савремене народне културе. Изроци и последице процеса преосмишљавања традиционалне народне културе у карашевској етничкој заједници, *Етно-културолошки зборник 9*, Сврљиг, 115–121.
- Радан, 2017: Михај Радан, Карашевска етничка енклава кроз време. Од тврдоглавог конзервативизма до наглашене либерализације, *Село Балкана. Континуитети и промене кроз историју*, Београд: Историјски институт; Сирогојно: Музеј на отвореном „Старо село“, 299–319.
- РСГВ 2000–2010: *Речник српских говора Војводине 1–10*, Нови Сад: Матица српска.
- Сикимић, 2012: Биљана Сикимић, Београд као другост, *Свеске 105*, Панчево, 55–69.
- Сикимић, 2015: Биљана Сикимић, Срби у Поморишју: сећања на војну границу, *Усмена традиција Банатске војне границе* (Миодраг Матицки, ур), Нови Сад: Матица српска, 133–160.
- Симић, 2012: Зоран Симић, Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LV/2*, 169–181.
- Симић, 2013: Зоран Симић, Прилог проучавању међујезичке интерференције (на примеру говора Банатске Црне Горе), *Јужнословенски филолог LXIX*, 429–441.
- Симић, 2013а: Зоран Симић, Неки примери семантичких посуђеница у банатско-црногорском говору, *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната* (М. Радан, ур.), Темишвар: Савез Срба у Румунији, 189–200.
- Симић, 2017: Зоран Симић, О темпоралним предлошко-падежним формама у говору Банатске Црне Горе, *Исходишта 3*, 391–406.
- Симић/Царан, 2006: Зоран Симић, Маца Царан, О румунском утицају у говору Банатске Црне Горе, *Probleme de filologie slavă XIV*, 151–163.
- Сореску Маринковић, 2018: Анамарија Сореску Маринковић, *Са друге стране границе. Југословенска телевизија и друге успомене из свакодневног живота Румуна у Банату*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.

- Степанов et al. 1984: Љубомир Степанов, Светозар Марков, Јагода Перинач, Стева Перинач, Јован Поповић, *Из села у село*, Букурешт: Критерион.
- Степанов/Степанов, 2014: Љубомир Степанов, Весна Степанов, *Статистички подаци о Србима у Румунији*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Танасић, 2017: Срето Танасић, О синтакси језика листа „Наша реч“, *Исходишта* 3, Темишвар, 431–448.
- Ђурушкин, 2018: Миодраг Ђурушкин, Обавезни откупи пољопривредних производа (квоте), кошмар банатског сељаштва 1947. године, *Темишварски зборник* 10, Нови Сад, 43–58.
- Церовић, 2000: Љубивоје Церовић, Банатска Црна Гора између мита и стварности, *Темишварски зборник* 2, 21–49.
- Шљукић, 2009: Срђан Шљукић, *Сељак и задруга у равници*, Нови Сад: Mediterran Publishing.
- Balázs, 2007: Katalin Balázs, Conceptul muncă în proverbele rusești și românești, *Probleme de filologie slavă XV*, Timișoara, 373-378.
- Chiva-Mitea, 2008: Monica Chiva-Mitea, *Câteva aspecte ale limbii de lemn*, Giurgiu: Editura Cronos.
- Diković, 2014: Jovana Diković, Neither peasant nor farmer. Transformations of agriculture in Serbia after 2000, *Martor* 19, 149–162.
- Dobrivojević, 2013: Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945–1955*, Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Iordachi/Bauerkämper, 2014: Constantin Iordachi, Arnd Bauerkämper, *The collectivization of agriculture in communist Eastern Europe. Comparison and entanglements*, Budapest – New York: CEU Press.
- Micu, 2014: Cornel Micu, Social Structure and Land Property in Romanian Villages (1919–1989), *Martor* 19, 133–147.
- Roth, 2004: Klaus Roth (ed.), *Arbeit im Sozialismus – Arbeit im Postsozialismus. Erkundungen zum Arbeitsleben im östlichen Europa*, Münster: LIT Verlag.
- Sikimić, 2012: Biljana Sikimić, Zwischen Heim und Baustelle: individuelle Mobilität eines Baumesters, *Labour Migrations in the Balkans* (B. Sikimić, P. Hristov, B. Golubović, eds), Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe, München – Berlin: Verlag Otto Sagner, 79–106.
- Ђаран/Симић, 2006: Маџа Ђаран, Зоран Симић, Despre sintaxa cazurilor în graiul sârbesc din Muntenegruл bănățean, *Interferențe lingvistice în zona multietnică a Banatului* (M. Kiraly, M. Radan, coord.), Timișoara: Grant, 75–84.
- Vescu, 1967: Victor Vescu, Un împrumut românesc în sistemul al graiului sârbesc din localitățile Petrovoselo, Cralovăț și Stanciova, reg. Banat, *Limba română* XVI/3, 272–275.
- Vescu, 1968: Victor Vescu, Influența românească asupra lexicului și sintaxei unui grai sârbesc din Banat, *Limba română* XVII/6, 521–526.
- Vescu, 1970: Victor Vescu, Problemele studierii graiurilor sârbești și croate din România, *Romanoslavica* 17, 171–181.

- Vesku, 1971: Viktor Vesku, O poreklu govora banatskih „Crnogoraca“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XIV/2, 199–208.
- Vescu, 1976: Victor Vescu, Govor Banatske Crne Gore, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XIX/1, 115–172.
- Vultur, s.a.: Smaranda Vultur, Arhiva de istorie orală a Fundației “A treia Europă” din Timișoara, [http://www.memoria.ro/studii/timisoara/memorie_%C5%9Fi_identitate_intr-un_spa%C5%A3iu_intercultural_\(cazul_banatului\)/arhiva_de_istorie_orala_a_fundatiei_quote_a_treia_europa_quote_din_timisoara/1342/](http://www.memoria.ro/studii/timisoara/memorie_%C5%9Fi_identitate_intr-un_spa%C5%A3iu_intercultural_(cazul_banatului)/arhiva_de_istorie_orala_a_fundatiei_quote_a_treia_europa_quote_din_timisoara/1342/)

Biljana Sikimić

STANČEVO: NARRATIVERS ON LABOUR AND POVERTY

Summary

Banat Montenegro belongs to the relatively poor, mountainous part of Banat, but here Serbs were in a relatively more favorable social position than their counterparts in West Banat, as they were not included in the forced deportation to Baragan in 1951. The settlement of Stančevo in Banat Montenegro was chosen as place of research due to its specific isolated speech, but also equally isolated and insufficiently investigated traditional culture.

For the anthropological-linguistic analysis, we selected narratives about life and labour before and during communism from older participants who spent most of their lives in the village (“Before the cooperative was good, we have worked our land, nobody commanded us, we earned in accordance with our labor”). The topics of life and work in the village during communism, accompanied by different perceptions of work and work ethics (“We must behave how the state leads us”), should show the specifics of nostalgia for communism when it comes to the Serb minority, since our field research has shown that trauma from this period still exists, together with criticism of contemporary life and work. Particularly analyzed are attitudes about work that implicitly point out the pride of a successful job (“We did a lot of work”) and poverty – not perceived as stigma, but as a matter of pride. The linguistic part deals particularly with lexical borrowings from Romanian related to life and work in the communist era. Namely, quite naturally, the narratives contain significantly more borrowings when the topic is working in a cooperative than in matters of traditional culture

The paper is based on the field research conducted within the project of the Center for Scientific Research of the Culture of Serbs in Romania supported by the Union of the Serbs in Romania during May 2018.

Key words: Serbs in Romania, antropological linguistics, lexical borrowings, work ethic.